

Ioana COȘEREANU

TEODOR T. BURADA ȘI VEACUL AL XIX-LEA**THEODOR T. BURADA AND THE 19TH CENTURY**

Abstract: *The material aims an overview, a picture of a now forgotten personality, T.T. Burada, a writer, folklorist, ethnographer, violinist, an incurable romantic, traveler rummaging all places of the world where he knew he could discover Romanian life and tradition. So we make a foray into the works of Teodor T. Burada (1839-1923), to talk about destiny and personality of the founder of Romanian musicology, of the scholar who dedicated nearly his entire life to the research of the cultural treasures of the people to whom he belonged. His work is carried out on more than a half of the 19th century and in the first quarter of the 20th century.*

În veacul al XIX-lea, țările române cunosc, după cum știm, o perioadă de renaștere națională, mai cu seamă după Revoluția lui Tudor Vladimirescu și înlocuirea domnilor fanarioți cu cei pământeni, ceea ce a însemnat marcarea începutului epocii moderne din istoria lor. Acum sunt construite multe clădiri publice destinate desfășurării actului cultural: școli, teatre, spitale, parcuri, universități. Este perioada de geneză a limbii literare române și perioada integrării culturii române în aria culturală occidentală, prin presă („Curierul românesc”, „Albina românească”, „Gazeta Transilvaniei”, „Dacia literară”), școli, teatre și îndeosebi prin promotorii noii culturi, precum Gh. Asachi, Ion H. Rădulescu, V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, C. Negruzzi, N. Filimon ...

În prima jumătate a veacului, cultura muzicală cunoaște remarcabile prefaceri prin extinderea artei apusene în domeniul învățământului, al vieții de concert, al spectacolelor de teatru însoțite de muzică și, mai cu seamă, acum este perioada când sunt înregistrate primele creații românești de tip european. Călătorii străini prin țările române remarcă aceste transformări: spre exemplu, prințul de Ligne, în 1910, constată schimbarea în vestimentație, preluarea modei apusene și arată cum doamnele moldovene și muntene adoptaseră costumul european și învățau dansurile din afara țării în dauna celor naționale, iar contele Lagarde, la un bal din 1913 de la palatul Caragea-Vodă, este uimit cât de bine se dansa contradansul englez, mazurca, valsul german, poloneza sau cadrilul francez. În acea perioadă tinerii plecau la studii în centrele universitare europene, educația desprinzându-se de fondul religios tradițional. În cadrul Școlii Ardelene, spre exemplu, teatrul și muzica au ocupat un loc important, iar ideile de continuitate a latinității, de unitate a poporului român vor incita la cercetarea privind originile noastre. Revista „Dacia literară”, la 1840, reprezintă un manifest romantic ce face apel, între altele, la cultivarea creației proprii, populare și culte.

Privite faptele în acest context, putem vorbi despre cultura muzicală românească în spirit european care începe cu prima jumătate a veacului al XIX-lea. În desprinderea sa de arta orientală, primele încercări sunt timide. Ocupanții austrieci, ruși, suzeranitatea turcă, domnii fanarioți își puseseră amprenta pe repertoriul muzical laic, cel mai adesea reprezentat de lăutari. Legăturile cu Occidentul au generat însă aspecte noi, mai ales în muzica românească. Gh. Bibescu în Muntenia, Mihail Sturza și Gr.Al. Ghica în Moldova au încurajat viața de salon de la Curte și au subvenționat trupele de operă străine.

La început de veac, apar numeroase societăți culturale - la Cluj, Satu Mare, București - care organizau reprezentări de teatru și muzică. Apoi, Conservatorul Filarmonic din Iași, întemeiat de Gh. Asachi, V. Alecsandri și St. Catargi, în 1936, susține spectacolele de teatru și de muzică, moment în care putem constata apariția primelor încercări de valorificare a motivelor populare românești în formulări de tip european (exemplu, compozițiile Elenei Asachi Teyber). În Transilvania, contactul direct cu muzica apuseană, prin intermediul nobililor maghiari și sași, duce la apariția de școli de muzică începând cu 1818 la Cluj, la Brașov în 1934 și altele. În 1829, la Gimnaziul Vasilian din Iași exista o clasă de muzică vocală care organiza primul cor de elevi. Asimilarea muzicii apusene, cu precădere cea instrumentală, este un fenomen ce are loc prin intermediul claselor mijlocii, unde erau îndrăgite instrumente precum pianul, chitara sau harpa. Spre exemplu, negustorul Hagi Pop din Sibiu aducea piane de la Viena, iar Karl Hesse deschide la Iași un magazin de piane în 1812-1818. La Pensionul Germont din Iași, în 1810, se învața pianul și canto. Iar vornicul T. Burada, bunicul lui Teodor, va deschide un pension pentru nobile demoazele în casele sale, unde se învața, la 1831, pian, chitara și canto. În saloanele boierului Alecu Balș concertau artiști străini, spre exemplu, în 1847, pianistul Franz Liszt, care cu această ocazie își va continua seria de concerte cu un turneu în Transilvania și apoi la București, iar în 1830, în salonul vornicului T. Burada, se va cânta din muzica lui Haydn și Mozart.

Pe scurt, aceasta era atmosfera vremii când Tudorache Burada publica, în 1829, *Gramatica romanescă pentru chitara*, Gh. Burada (fratele lui Teodor), în 1860, *Principii elementare de muzică*, iar T.T. Burada, în 1896, editează lucrarea *Principii de muzică*.

Spirit multilateral, T.T. Burada se simțea atras de spiritul renaștător al istoricului, filosofului, scriitorului, etnografului, folcloristului și muzicianului Dimitrie Cantemir. Două secole mai târziu, T.T. Burada își începe cercetarea spiritualității populare românești cu lucrarea *O călătorie în Dobrogea*, care reprezintă prima monografie etnofolclorică a unei regiuni românești. Amploarea și diversitatea activității sale este comparabilă cu aceea a lui Bogdan Petriceicu Hașdeu, contemporanul său. Burada a fost editorul și tipograful a peste 100 de cărți, la care se adaugă muzicianul, violonistul și profesorul la „școala națională de musicie”.

Este bine de reținut faptul că Burada își îndrepta atenția către majoritatea genurilor și speciilor folclorice, de la cele legate de naștere și botez la cele de nuntă și înmormântare, comentate în lucrări precum: *Obiceiuri, la nașterea copiilor poporului din Macedonia*, 1892; *Datinile la nunți ale poporului aromân din Macedonia*, 1889; *Datinile*

poporului român la înmormântări, 1882; apoi *Ciclul obiceiurilor de peste an. Crăciun, Anul nou, Plugușorul, cele legate de seceriș* etc. Cea mai importantă lucrare rămâne însă *Istoria teatrului în Moldova*, publicată în două volume la Iași, în 1915 și, respectiv, 1922. Lucrarea se ocupa de primele genuri de teatru popular, *Irozii sau Vicleimul*, și continua cu priveriști, datini jocuri și petreceri populare. Istoricul privește fenomenul în complexitatea sa, abordarea sa fiind atât dinspre muzica populară, cât și dinspre teatrul european, în cunoașterea căruia a beneficiat de îndrumarea mamei sale, prima traducătoare a unei piese de teatru în limba română, *Le sonneur de St. Paul*, de Bouchardy, jucată la Iași în 1848 și publicată în 1949.

Contemporan și prieten bun cu Hașdeu, T.T. Burada este preocupat și de domeniul etnografiei. Spre exemplu: *Despre creștăturile plutașilor pe cherestele și alte semne doveditoare de proprietate la Români* (1888); *Despre descântece, farmece, vrăji*. (1916), *Despre creștăturile șalgăilor pe droburile de sare* (1885) sunt considerate materiale unice în cultura etnografică românească. Oscilația sa între etnografie și folclor îi va aduce multe critici anterioare, dar drept recunoaștere, va fi citat de Hașdeu în *Etymologicum Magnum Romaniae*, ceea ce a determinat critica de specialitate să-l încadreze în „școala folclorică Hașdeu”, remarcabilă fiind pasiunea sa de „a-și purta gândurile pe toate meleagurile pe unde știe că se află o ramură a străbunilor săi”. Se mai arată preocupat și de organologie și lexicografie. Realizează, astfel, un inventar simplu al instrumentelor populare și al personalităților artistice, fapt ce demonstrează încă o dată diversitatea deschiderii sale. Din studiile sale aflăm despre instrumente (unele dintre ele nici nu le mai întâlnim azi) precum alăuta, buhaiul, cavalul, cimpoiul, clopot, cobză, corn, nai, trâmbiță, violină, sau despre personalități uitate, precum Elena Asachi, căreia îi face cel dintâi portret ce pune în lumină meritele soției ctitorului de cultură românească, Gh. Asachi, și locul ei în cadrul istoriei muzicii românești, alături de Flechtenmacher, Ioan Poni și alții.

Sintezele sale de istoriografie și muzicologie stau la temelia istoriei culturii muzicologice românești, fie că ne gândim la lucrări precum *Conservatorul de muzică din Iași* (1875), *Cercetări asupra Școalei Filarmonice din București* (1890), sau *Cercetări asupra teatrului românesc din Transilvania* (1905), fie că vorbim de figuri istorice, interpretative sau creative, ale muzicii: *Despre întrebuințarea muzicii în unele obiceiuri vechi ale poporului român* (1876), *Încercări despre originea Teatrului Național și a Conservatorului de muzică și declamațiune* (1877), *Cronica muzicală a orașului Iași* (1888), *Corurile bisericești de muzică vocală armonică din Moldova* (1914), *Cercetări asupra muzicii ostășești la români* (1891). Așadar observăm că era „atras de dezbaterile teoretice ale muzicii populare, dezvăluindu-se ca un bun culegător de folclor și cercetător în istoria instrumentelor muzicale”.

Ca și Caudella, Burada remarcă traiectoria excepțională a lui Enescu de la începutul devenirii sale.

O altă direcție a preocupărilor lui este abordarea monografică a creației populare, ocupându-se în special de două dintre cele mai luminoase figuri ale românilor, Mihai Viteazul, în *Cântecul lui Mihai Viteazul la românii din Macedonia* (1891), și Ștefan cel Mare, în *Cântec ostășesc. Cuvintele lui Ștefan cel Mare* (1904).

Am creionat astfel, în linii mari, multitudinea de preocupări ale personalității lui T.T. Burada și ilustrăm astfel faptul că lucrările sale nu rămân doar ca simple documente ale epocii de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul de secol XX, ci studiile și sintezele sale s-au dovedit indispensabile atât cercetării folclorice, etnologice, cât și celei muzicologice și teatrolgice. O parte dintre aceste lucrări îl vor recomanda, în 1887, pentru a fi ales membru corespondent al Academiei Române, iar mai devreme, la 27 de ani, în 1866, l-au ajutat să fie admis drept membru al societății franceze numite Société chorale de L'École „Armand Chevė”, iar în 1868, să se numere printre membrii fondatori ai Societății Filarmonice Românești din Iași și ai Junimii.

Din diversitatea preocupărilor sale nu trebuie uitat rolul său de organizator: spre exemplu, în cazul expoziției etnografice de la Viena (1891), apoi de la Praga (1895) și intenția de a înființa la Iași un muzeu al muzicii (colecționa instrumente muzicale populare, donate ulterior Conservatorului din Iași și Muzeului de antichități din București).

Vasta sa activitate științifică, riguroasă, exactă, bazată pe o amplă documentare bibliografică, bogată în comentarii argumentate, edificatoare și prin desene, litografii, hărți, documente diverse în facsimil este dublată de cea de creator ca scriitor, compozitor, interpret. Să amintim și de studiile sale juridice, teologice, istorice pentru a întregi portretul personalității sale. A îndeplinit și diverse funcții în magistratură, la Iași și Roman, la Galați (unde a fost președinte de tribunal), la Focșani, consilier al Curții de Apel.

Este, de asemenea, important să-i analizăm și descendența, pentru a-i observa devenirea. Făcea parte dintr-o veche familie de aromâni stabiliți în Moldova, unde bunicul său fusese vornic, iar fiul acestuia, Tudorache Burada devenea profesor și autorul primei cărți de teorie a muzicii europene, *Gramatica românească de note pentru tot fundamentul chitarei compusă după cea evropenească* (1829). Mama sa, Maria Isăcescu-Burada, cunoscătoare a mai multor limbi străine, este prima traducătoare de teatru în limba română. Învață limbi străine în familie, vioara cu Flechtenmacher, iar cu Paul Hette, pianul. Orizontul cultural și-l formează cu V.A. Urechia, Gr. Cobălcescu și alții.

Pregătirea sa, dobândită la Academia Mihăileană și apoi la tânăra Universitate ieșeană la Facultatea de Drept, este completată la Paris, fiind primul student moldovean la Conservatoire impérial de musique et déclamation (1861-1865), perioadă în care frecventează și cursurile Facultății de Drept și ale Școlii de poduri și șosele. Educația muzicală dobândită la Paris îi va permite o vastă activitate concertistică în țară și străinătate, îndeosebi în țările pe care le-a vizitat în scopuri etnologice și folcloristice și acolo unde existau români și tradiție românească.

A fost primul profesor de violină al Conservatorului înființat, în 1860, la Iași de Cuza și Kogălniceanu și profesor de teorie a solfegiului, unde îi întâlnește pe Gavriil Muzicescu, Caudella și Titus Cerne.

Remarcabilă este viziunea sa asupra muzicii românești și a ideii de promovare a acesteia: face una din cele dintâi prezentări a Tezaurului spiritual românesc de la Muntele Athos, propunând guvernului român, acum mai bine de un secol, alcătuirea unei comisii formate din specialiști din mai multe domenii care să investigheze materialul important

adunat pentru că ascundea mari taine ale istoriei universale și românești, aspect reliefat și în recentul catalog (Vasile Vasile – *Tezaur muzical românesc din Muntele Athos*, 2 volume, 2007 și 2008) apărut la Editura Muzicală din București. Cărturarul moldovean spunea, în 1884, referindu-se la inestimabilele valori de spiritualitate românească de pe Muntele Athos:

... muntele Athos cuprinde în sine multe izvoare de mare preț pentru istoria românilor și ar fi de dorit ca ele să fie studiate mai cu de-amănuntul de cum s-a putut face în călătoria mea cea repede și fără mijloacele necesare, pentru a culege tot ce se află în acel munte. Am fi de părere ca guvernul nostru să trimeată în Muntele Athos o comisie istorică și artistică, care să cerceteze documentele și zidurile ce se află acolo, hrisoavele și pomelnicele care se află prin mănăstiri, fotografiind sau desenând de pe pereții bisericilor portretele domnilor și ale boierilor noștri, mormintele și odoarele dăruite de ei, ce se găsesc la acele mănăstiri.

A fost deopotrivă un neobosit pelerin (1878-1900), a străbătut toate meleagurile din lume pe unde se vorbea sau se vorbea românește, lucru pe care-l făcea cu mare pasiune. Prin câte un oraș dădea concerte de muzică cultă, prin sate era, fără să se sfiască, lăutar la horă. Astfel, purta cu sine un bogat bagaj de comori folclorice și etnologie: balade, bocete, descrieri de costume, de case, mod de viață, lexic doveditor al uniunii limbii române. Scria apoi despre românii de pretutindeni, din toate provinciile românești, din Macedonia printre aromâni, din Moravia, din Muntele Athos, din Rusia, despre românii istrieni din vestul extrem al Peninsulei Balcanice. Cercetează deopotrivă romanitatea din Croația și apoi Dalmația. Scrie despre macedo-români și despre Galiția. A scris despre toate cele 17 călătorii și despre peripețiile din timpul acestora, soldate uneori chiar cu arestări.

Îl putem numi, fără să greșim, ctitorul muzicologiei românești, precursor în studierea istoriei teatrului în țările române, a muzicii deopotrivă, descoperitor al culturii preistorice (1884) Cucuteni-Trypilia, personalitate multivalentă care a dominat aria culturală românească, de la 1850 până în 1923, când se stinge din viață la Iași.